

Σλαγχνική Διεθνή Λεξιτολογία 1 (1988)

Brian D. Joseph
The Ohio State University (USA)

Η Ερμηνεία μερικών βορείων τύπων της Προστακτικής
σύμφωνα με τη Σημερινή Μορφολογική θεωρία*

Στο δεύτερο πρόσωπο του πληθυντικού της προστακτικής, σε μερικά ιδιώματα της ελληνικής, βρίσκεται, δπως σημειώσαν πολλοί Έλληνες γλωσσολόγοι (π.χ. Τζάρτζανος, 1909, Θαβώρης, 1977), ένας σχηματισμός που είναι κάπως παράξενος από την άποψη της σημερινής κοινής γλώσσας. Ο Τζάρτζανος μας δίνει τα παραδείγματα: δο' μ' τι, με σημασία «δώστε μου», καθώς και νο' μ' τι, «δώστε μου»¹, και ο Θαβώρης προσφέρει πολλά άλλα παραδείγματα, δπως πε' μ' τι «πέστε μου» και φέριμέτι «φέρτε μου». Το -ι- σ' αυτούς τους τύπους οφείλεται στον γενικό κανόνα της ανύψωσης των άτονων φωνηέντων /ε/ και /ο/, των βορείων ιδιωμάτων. Άλλα αυτό που είναι λίγο παράξενο σ' αυτούς τους τύπους είναι το -μ(ε)-. Δηλαδή, πρόκειται εδώ για αδύναμη αντανυμία σε θέση, πριν την κατάληξη -τι- (=τε), που δε συνηθίζεται και δεν επιτρέπεται γενικά² στην κοινή γλώσσα. Δηλαδή, ο σχηματισμός αυτός φαί-

* Θα ήθελα να ευχαριστήσω το πρόγραμμα Φούλμπραϊτ και το Αμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα στην Ελλάδα, υπό την αιγίδα των οποίων πραγματοποιήθηκε φέτος η διαμονή μου στην Ελλάδα. Επίσης τους συναδέλφους στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, ιδιαίτερα τον Τάσο Χριστίδη, τον Νικόλαο Κατσάνη, τη Μαριάννα Μαργαρίτη-Ρόγκα, τον Μιχαήλ Σετάτο, τον Γιάννη Βελούδη και τον Λουκά Τσιτσιπή, τους ευχαριστώ δλους για τις πληροφορίες, τα σχόλια και για κάθε είδους βοήθεια που μου πρόσφεραν στη διεξαγωγή της έρευνας για την παρούσα μελέτη.

1. Ο τύπος νο' μ' τι έχει το αρχικό ν- κατά αναλογική πίεση από το αντίθετο να! «πάρε», κατά τον Τζάρτζανο.

2. Είπα «γενικά» εδώ επειδή ο Αθανάσιος Κακουριώτης του Αγγλικού τμήματος του Α.Π.Θ. μου είπε ότι άκουσε τη φράση έχε-μού-τε εμπιστοσύνη (για την πιο συνηθισμένη έχετε μου...) σε μια ραδιοφωνική εκπομπή. Δεν ξέρω αν ένα τέτοιο παράδειγμα δείχνει πιο εκτεταμένη παραγωγικότητα γι' αυτό το σχηματισμό ή αν ήταν ένας στιγματίος σχηματισμός.

νεται σαν να είναι *δόσ-μου-τε, *πεσ-μου-τε, ή *φέρε-μου-τε στην κοινή γλώσσα, τύποι που είναι εντελώς λανθασμένοι.

Η γεωγραφική έκταση αυτού του σχηματισμού δεν είναι καθαρή. Έχουμε βέβαια παραδείγματα από τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία από το Τζάρτζανο και τον Θαβώρη, και από προφορικές πληροφορίες έμαθα ότι τον βρίσκουμε και στα Σιατιστινά (μόνο δόμ 'τι και πέμ 'τι) και στη Στερεά Ελλάδα (Δαδή, μόνο νόμ 'τε). Είναι πιθανόν να έχει και μεγαλύτερη έκταση.

Δεδομένου τώρα ότι τέτοιοι σχηματισμοί υπάρχουν στις διαλέκτους της νέας ελληνικής, πρέπει να αντιμετωπιστεί το ζήτημα της ερμηνείας τους από συγχρονική και από διαχρονική άποψη. Όσο για τη συγχρονική ανάλυση αυτών των τύπων, το ζήτημα είναι επίσης τι σημασία έχουν αυτοί οι σχηματισμοί για τη γενική ανάλυση των λεγομένων «κλιτικών αντωνυμιών», δηλαδή μου, με, σου, σε κ.τ.λ.

Για να απαντηθεί αυτή η ερώτηση, χρειαζόμαστε ως βάση μια γλωσσική θεωρία που διακρίνει καθαρά δύο τα είδη «μικρών λέξεων» που βρίσκονται στις γλώσσες του κόσμου ως προς την κατηγορία τους. Τέτοια θεωρία αναπτύχτηκε πρόσφατα από τον Arnold Zwicky σε μερικά δημοσιεύματα (Zwicky, 1985, Zwicky, 1987, Zwicky & Pullum, 1983).

Σ' αυτή τη θεωρία διακρίνονται τριών ειδών μορφολογικά στοιχεία: λέξεις, προσφύματα και κλιτικά. Οι λέξεις και τα προσφύματα ταυτίζονται κάπως, όπως στην παραδοσιακή γραμματική, και τα χαρακτηριστικά τους είναι αρκετά γνωστά. Παραδείγματος χάριν, οι λέξεις είναι ανεξάρτητα στοιχεία, ενώ τα προσφύματα δείχνουν εξάρτηση από κάποιο άλλο στοιχείο. Επίσης, η κατανομή των λέξεων εκπορεύεται από τη σύνταξη, ενώ τα προσφύματα κατανέμονται από τη μορφολογία. Υπάρχουν κι άλλα χαρακτηριστικά που διακρίνουν αυτά τα στοιχεία, αλλά δεν παίζουν ρόλο εδώ.

Τα κλιτικά, δύμως, είναι διαφορετικά και από τις λέξεις και από τα προσφύματα, αλλά, ταυτόχρονα, είναι και παρόμοια και με τις λέξεις και με τα προσφύματα. Παραδείγματος χάριν, όπως τα προσφύματα, τα κλιτικά είναι εξαρτημένα, δεμένα στοιχεία που πρέπει να συνδεθούν με μια «υποδοχή»³. Όπως οι λέξεις, η κατανομή των κλιτικών εκπορεύεται από το συντακτικό τομέα της γραμματικής και δχι από το μορφολογικό. Καλά και καθαρά παραδείγματα κλιτικών είναι οι μειωμένοι τύποι των βοηθητικών ρημάτων στα αγγλικά, π.χ. 'll για will, (John'll go = John will go «ο Γιάννης θα πάει»), 've για have (They've left = They have left «Αυτοί έφυγαν»), κ.τ.λ., καθώς και τύποι που δεν έχουν σχέση με έναν πλήρη τύπο, π.χ. -que «και» στα λατινικά (arma

3. Η αγγλική ορολογία εδώ είναι «host».

viru

σημ.

Phra

δομι

σύνι

κλιτ

τοπο

θέση

αγγλ

βρίσ

]

σουμ

πους.

θέμα

στα ἐ

στη ἐ

κατη-

σύγκι

δηλ. ἐ

άποψ-

που ει

με αν-

γλώσσ

· Π

με τέτ

άλλες

μενες

ψη: Π

(αυτή ἐ

του κ.τ

σημασ

ταν με

εκπορε

4. Σ

-que και

5. Α

πιο σχετ

virumque... «ώπλα και άνθρωπο...») ή τε και γε στα αρχαία ελληνικά⁴.

Επειδή τα κλιτικά εκπορεύονται από τη σύνταξη, και εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ο Zwicky υιοθετεί μια επιφανειακή σύνταξη, τη «Generalized Phrase Structure Grammar» των Gazdar κ.α. 1985, με κανόνες της φραστικής δομής μόνο, η θέση των κλιτικών περιορίζεται αυστηρά. Δηλαδή, επειδή η σύνταξη δεν μπορεί να ταράξει την εσωτερική ακεραιότητα μιας λέξης, τα κλιτικά μπορούν να συνδεθούν μόνο πριν ή μετά τη λέξη και δεν μπορούν να τοποθετηθούν στη μέση της λέξης. Ο Zwicky ονομάζει αυτά τα κλιτικά, που η θέση τους διακόπτει τη λέξη (π.χ. να υπάρχει **Jo'll-hn go* για *John'll go* στα αγγλικά), «ενδοκλιτικά», και ισχυρίζεται ότι ενδοκλιτικά δεν υπάρχουν, δε βρίσκονται στις γλώσσες του κόσμου.

Με βάση αυτή τη θεωρητική εισαγωγή⁵, είμαστε στη θέση να ταξινομήσουμε και να εξηγήσουμε συγχρονικά το δο-'μ'τι και άλλους παρόμοιους τύπους. Επειδή το -*ti* (=te) είναι κατάληξη, δημιουργεί, μαζί με το ρηματικό θέμα *do-*, μια ολόκληρη και ακέραια λέξη, δηλαδή δύτι «δώστε». Έτσι, το -*μ-* στα δο-'μ'τι, πε-'μ'τι, κ.τ.λ. δεν μπορεί να είναι κλιτικό, επειδή μεσολαβεί στη λέξη. Αν είναι κλιτικό θα έπρεπε να είναι ενδοκλιτικό, αλλά τέτοια κατηγορία πιθανότατα δεν υπάρχει. Έτσι, η εσωτερική θέση του -*μ-* σε σύγκριση με την πιο εξωτερική θέση ενός αναμφισβήτητου προσφύματος, δηλ. *ti* (=te), σημαίνει ότι πρέπει και το -*μ-* να είναι πρόσφυμα. Απ' αυτή την άποψη, τότε, σ' αυτή τη θεωρία, τα ελληνικά δεν έχουν αδύναμες αντωνυμίες που είναι κλιτικά, αλλά έχουν ενδείξεις των αντικειμένων, δηλαδή στοιχεία με αντωνυμική λειτουργία που είναι προσφύματα. Έτσι, τα ελληνικά είναι γλώσσα με αντικειμενικά προσφύματα συνδεδεμένα με το ρήμα.

Πράγματι, διμος, αυτό το συμπέρασμα ισχύει κυρίως για τις διαλέκτους με τέτοιους σχηματισμούς. Παρ' όλα αυτά, και στην κοινή γλώσσα και σε όλλες διαλέκτους, μπορούν να βρεθούν μαρτυρίες που δείχνουν ότι οι λεγόμενες κλιτικές αντωνυμίες δεν είναι αντωνυμικές ούτε από λειτουργική άποψη: Παραδείγματος χάριν, υπάρχουν ιδιωματικές φράσεις όπως *μου τη δίνει* (αυτή η κοπέλλα) ή *πού θα την πέσουμε σήμερα;* ή *δίνε του!*, όπου οι τύποι *τη(n), του* κ.τ.λ. δεν είναι καθόλου αναφορικοί. Επιπλέον τέτοιες φράσεις δείχνουν σημασιολογική ιδιαιτερότητα, κάτι που, στη θεωρία του Zwicky, θα αναμενόταν με προσφυματικούς σχηματισμούς και όχι με κλιτικά, επειδή τα κλιτικά εκπορεύονται από τη σύνταξη και η σχέση μεταξύ του συντακτικού τομέα και

4. Στην ορολογία του Zwicky, 'll και 've κ.τ.λ. είναι «*πατλά κλιτικά*» (*«simple clitics»*) και -*que* και *te* κ.τ.λ. είναι «*ειδικά κλιτικά*» (*«special clitics»*).

5. Αυτή η θεωρία βέβαια χρειάζεται και πολύ περισσότερη εξήγηση, αλλά μόνο τα πιο σχετικά σημεία για το παρόν ζήτημα δίνονται εδώ.

του σημασιολογικού τομέα της γραμματικής επιτρέπει μόνο συνθετική σημασία για φράσεις προερχόμενες από τη σύνταξη. Οι ιδιωματικές φράσεις δε δείχνουν συνθετική σημασία —η σημασία της φράσης δεν είναι μόνον ο συνδυασμός των σημασιών των μερών της— και έτσι δεν προέρχονται από τη σύνταξη. Συνεπώς, τα μέρη τους, ιδιαίτερα τα στοιχεία όπως *τον, τη(ν), κ.τ.λ.* πρέπει να είναι προσφύματα, δεν μπορούν να είναι κλιτικά, επειδή τα κλιτικά προέρχονται από τη σύνταξη. Υπάρχουν κι άλλες σχετικές μαρτυρίες που ισχυρίζονται ότι και στην κοινή γλώσσα οι λεγόμενες «κλιτικές αντωνυμίες» είναι προσφύματα, αλλά αυτές φτάνουν για τώρα⁶.

Πρέπει όμως η εξήγηση να προχωρήσει και λίγο πιο πέρα. Ο εν λόγω σχηματισμός φαίνεται να περιορίζεται σε τύπους με πρώτο πρόσωπο του ενικού, δηλαδή δε βρίσκονται πουθενά σχηματισμοί σαν *δο 'μασ 'τι (για «δώστε μας») ή *δο 'τσ 'τι (για «δώστε τους»)⁷. Αυτό το γεγονός μας δείχνει ότι έχουμε εδώ όχι έναν παραγωγικό σχηματισμό, αλλά ένα προϊόν της λεξικοποίησης. Δηλαδή, φαίνεται ότι ο συνδυασμός του ρηματικού θέματος, π.χ. το δο '-, με το αντωνυμικό πρόσφυμα, το -μ-, αναλύεται σαν καινούργιο ρηματικό θέμα, δο 'μ '-, απ' το οποίο μπορεί να σχηματιστεί ο τύπος δο 'μ 'τι καθώς και οι άλλοι. Μια τέτοια άποψη θα εξηγούσε τη φράση που έδωσε ο Τζάρτζανος, δδ 'μ 'τι μι κι 'μενα με το μι (=με) σαν αντικείμενο και για έμφαση τον πλήρη τύπο 'μενα καθώς και το εν λόγω -μ-.

Αν η λεξικοποίηση έγινε σ' αυτό το σχηματισμό για να γίνει καινούργιο θέμα των ρημάτων εκείνων, η ερμηνεία που δίνουμε για τις αδύναμες αντωνυμίες σαν προσφύματα ισχύει ακόμη. Κάτι τέτοιο, δηλαδή λεξικοποίηση, αναμένεται σ' αυτή τη θεωρία για προσφυματικούς σχηματισμούς, όχι για ομάδες με κλιτικά (πάλι επειδή περιμένουμε περισσότερη ομαλότητα από τα κλιτικά παρά από προσφύματα).

Αυτή η συγχρονική εξήγηση μας δίνει επίσης ένα πλεονέκτημα ως προς τη διαχρονική εξέλιξη των σχηματισμών που εξετάσαμε. Από διαχρονική άποψη, έπρεπε αυτοί οι σχηματισμοί να αναλυθούν όχι σαν ομάδα με διάφορα μέρη αλλά σαν μια ενότητα, δηλαδή σαν καινούργιο ρηματικό θέμα. Έτσι, η σύγχρονη εξήγηση της λεξικοποίησης ταιριάζει καλά με τη διαχρονική εξήγηση.

6. Όλα τα σχετικά επιχειρήματα και άλλες μαρτυρίες ανέπτυξα σε μερικές δημόσιες ανακοινώσεις στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης (5-11-87, 12-11-87, 19-11-87), της Αθήνας (14-12-87), του Cambridge (30-11-87) και του Reading (1-12-87) στην Αγγλία. Τέλος, θα συμπεριληφθούν σε μια μεγάλη μελέτη που ετοιμάζω τώρα.

7. Ο μόνος τύπος που ίσως ανήκει εδώ αλλά σε πρώτο πρόσωπο του πληθυντικού είναι νάμαστε. Βλ. Joseph, 1981 για λίγη συζήτηση γύρω απ' αυτό τον τύπο.

K
ο
τ
π
π

G

Θ

Jo

Tζ

Zu

Zu

Zu

are
the
diac

Τελειώνοντας, να σημειώσουμε ότι η χρήση της σημερινής μορφολογικής θεωρίας για την ερμηνεία αυτών των τύπων δε γίνεται μόνο για να είμαστε «της μόδας».

Το πλεονέκτημα της θεωρίας αυτής είναι η ακρίβεια που προκύπτει απ' τη χρήση και την εφαρμογή της. Με τέτοια ακρίβεια στην ταξινομία που μας προσφέρει η θεωρία, η ερμηνεία και η εξήγηση παράξενων τύπων γίνεται πολύ εύκολη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Gazdar, G., E. Klein, G. Pullum, & I. Sag (1985) *Generalized Phrase Structure Grammar*. London: Basil Blackwell.
- Θαβώρης, Α. (1977) «Μορφολογικά μερικών ιδιωμάτων της δυτικής Μακεδονίας». Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου. Θεσσαλονίκη: IMXA, σελ. 75-95.
- Joseph, B. (1981) «The Synchrony and Diachrony of Modern Greek *na*», *Byzantine and modern Greek studies* 7. 139-154.
- Joseph, B. (Υπό Ετοιμασίαν) *Words, Clitics, Particles, and Affixes in modern Greek*.
- Τζάρτζανος, Α. (1909) *Πραγματεία περί της Συγχρόνου Θεσσαλικής Διαλέκτου*. Αθήναι: Τυπογραφείον Π. Α. Πετράκου.
- Zwickly, A. (1985) «Clitics and Particles», *Language* 61. 283-305.
- Zwickly, A. (1987) «Suppressing the Zs», *Journal of Linguistics* 23. 133-148.
- Zwickly, A. & G. Pullum (1983) «Citicization VS Inflection: English *n't*», *Language* 59. 502-513.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

«The Interpretation of some Northern Imperative Forms According to Current Morphological Theory»

Nothern Greek plural imperative forms such as *δο·μ·τι* «give (PL) me!» are examined here within the framework of Morphological Theory presented in the recent work of A. Zwicky, with an eye to elucidating the synchronic and diachronic status of the apparent «infixed» pronominal element *-μ-* «(to) me». It

is argued that the internal position of μ - shows that it cannot be a clitic —The usual designation for this pronominal element in Greek grammatical studies— but instead must be an affix in the strict sense provided by the theory. Diachronically, such formations seem to have arisen by a reanalysis and lexicalization resulting in a new verbal system, e.g. $\delta o \mu$ -, processes expected in the theory with affixal formations but not with clitic groups.